

A magyar nyelv ismerete az Anjou-udvarban

A magyar nyelv ismeretére a középkor folyamán, – mint egyáltalán a magától értetődő dolgokra – csupán kevés közvetlen tanúbizonyossággal rendelkezünk. Nem tekintve a Halotti Beszédet és a Mária-síralmat, a legrégebb ilyen jellegű bizonyítékként ennek a nyelvnek a szórványemlékeit tekintik. Az okleveles forrásemlékekben előforduló magyar személy-, hely - és köznévyanyagot. Ezek a töredékek természetesen főként az alacsonyabb társadalmi rétegek, a „nép” és elsősorban az okleveleket írásba foglaló egyén, pap, vagy írnok magyar nyelvtudásáról tanúskodnak. Továbbra is nyitott maradt azonban a legmagasabb körök, a királyi udvar, a főpapság és főnemesség, és elsősorban maga az uralkodó nyelvtudásának kérdése ebben a korszakban.

Természetesen olyan hosszú időszakra mint a középkor, ilyen sokrétű kérdésre lehetetlen egységes választ adnunk, hiszen ennek folyamán a legfelsőbb köröket is más-más eredetű nyelvcsoportok alkották. Ezért meg kell elégednünk kisebb időszak és szűkebb csoport magyar nyelvtudásának vizsgálatával. Jelen előadásunk tárgyát ez okból az Anjou-kori királyi udvarra korlátoztuk. Első pillantásra természetesnek tűnik, hogy a magyar királyi udvarban tudtak magyarul, és hogy ezt a nyelvet a magyar uralkodó is beszélte. Különösen magától értetődőnek tűnik ez az Árpád-házból származó királyok idején.

Ha azonban azt nehéz is elképzelni, hogy Szent István ne tudott volna magyarul, ennek a nyelvnek az ismerete egyes későbbi trónutódai esetében korántsem magától értetődő, hiszen egyesek ezek közül hosszú éveken át külföldön, idegen nyelvű környezetben nőttek föl és élték le életük egy jelentős részét. Gondoljunk csak az utolsó, Árpád nemzetségéből férfiágon származó magyar királyra, III. Andrásra. Ő velencei anyától született és apai ágon is túlnyomórészt olasz vér csörgedezett ereiben, hiszen apai nagyanyja Aldobrandini Estei Beatrix a ferrarai őrgróf lánya volt. Apja, a félig magyar félig olasz utószülött

István viszonylag korán elhunyt, úgyhogy András herceget telivér olasz rokonsága nevelte föl. Habár ez, – mint arról a források beszámolnak – beléőjtotta származásának és a magyar trónra való jogosultságának tudatát, magyar nyelvtudásáról azonban nem tesznek említést a kútfők. Tekintettel arra a körülményre, hogy III. András felnőtt korában lépett trónra, nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy nem tudott magyarul.

És ha már most ez így volt az Árpád-dinasztia egyes tagjai esetében, mennyivel inkább feltételezhető ez az „idegen” uralkodóházakból származó királyoknál, például az Árpádokat a magyar trónon felváltó Anjouk esetében. Az első ebből a családból származó király, I. Károly Róbert még gyermekként elkerült magyar nagyanyja Árpádházi Mária, V. István lánya oldala mellől Nápolyból és ezt követően mintegy évtizedig olasz kíséretével dalmáciai, valamint horvát- és szlavónországi hívei környezetében élt, mielőtt az előbbiekkal együtt megjelent volna Magyarországon, hogy felvegye a harcot magyarul alkalmasint szintén nem beszélő vetélytársaival, a cseh Vencellel és a bajor Ottóval. De még ha Károly Róbert valóban tudott is magyarul, erre nézve tudomásunk szerint semmilyen forrásadatunk nincs.

Az első magyar király, akinek magyar tudására nézve a kútfők közvetlen tanúsággal szolgálnak, I. Károly (Róbert) fia I. (Nagy) Lajos volt. Egyszersmind a magyar udvarról is az ő idejéből rendelkezünk az első erre vonatkozó közvetlen adattal. Mindkét kútfő olyan jellegű, hogy híradásukat teljesen megbízhatónak kell tekintenünk. Az első adat, mely Lajos király udvarának magyar nyelvi ismereteiről tanúskodik Ravennai Conversino Jánosnak, Lajos király orvosa fiának önéletrajzából származik. Ennek latin szövege szerint, őt a magyar udvarban „Kys” melléknével illették. Ez pedig azt bizonyítja, hogy I. Lajos király udvarában beszéltek magyarul.

Még közvetlenebb egy másik kútfő híradása a magyar udvar és király magyar nyelvtudásáról. Ez a velencei követ jelentése a Szent Márk köztársasága és Magyarország közt folyó béketárgyalásokról. A velencei követ ebben a jelentésében beszámol kormányának az egyik tárgyalás lefolyásáról. Ezen a szűkkörű, bizalmas jellegű tanácskozáson csak a legmagasabb rangú állami tisztségviselők lehettek jelen. Az egyházi méltóságok közül csupán az esztergomi érsek. Mivel a világi magyar urak nem tudtak latinul, a tolmács szerepét rendszerint az esztergomi érsek töltötte be. Miután azonban ő az utolsó tárgyaláson betegsége mi-

att nem lehetett jelen, ez alkalommal Lajos király vállalta a latin – magyar tolmács szerepét.

Ha a következő magyar királyokra, Lajos lányára Máriára, a vele együtt apósa udvarában nevelkedett férjére, Luxemburgi Zsigmondra, valamint távoli, – úgyszintén a magyar udvarban felnőtt rokonára – II. Kis Károlyra vonatkozóan nem is rendelkezünk ilyen közvetlen híradással, magyar nyelvtudásuk, életkörülményeik ismeretében több mint valószínűnek tűnik. Kevésbé látszik ez biztosnak Albert és – a III. Frigyes és Cillei Ulrik által nevelt – V. László és még kevésbé I. Jagelló Ulászló esetében. Azonban, hogy mennyire óvatosnak kell lennünk a magyar királyok nyelvtudását illetőleg, azt bizonyítja Mátyás király esete. Az ő magyar voltát egy szerb történész azért vonta kétségbe, mert magyar nyelvű okleveleket nem adott ki, szerbeket pedig igen. A magyarul biztosan tudó Hunyadi Mátyást, az így aligha beszélő II. Jagelló Ulászló, „Dobzse László” követte Magyarország trónján, akinek fiát, a Mohácsnál tragikus halált halt magyarul tudó II. Lajost követő Zápolya (Szapolyai) János hosszú időkre az utolsó magyarul tudó király volt ennek az országnak. Összefoglalva az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy a középkori magyar uralkodók közül szabály szerint azok tudtak magyarul, akik ennek az országnak a trónjára mint előre kiszemelt örökösök léptek. Kivételt a két magyar nem királyi vérből eredő, magyar nemesi származású uralkodó Hunyadi Mátyás és Zápolya János képez. Ezzel szemben, az idegenből jött választott királyok – amit magától értetődőnek kell tekintenünk – nem tudták leendő országuk nyelvét.

Az újkori, a Habsburg házból származó magyar királyok közül az első, aki beszélt e nemzetbeli alattvalói nyelvén az 1867-től 1916-ig uralkodó I. Ferenc József volt. Őt megelőzően, a mohácsi vést követően 1527-ben trónralépő I. Ferdinándtól számítva, magyar király háromszáznegyven évig nem beszélt, legfeljebb valamennyit értett ezen a nyelven. A magyarokat már az is könnyekre fakasztotta, mikor V. Ferdinánd az 1847-es országgyűlést – egyetlen mondat erejéig – magyar nyelven nyitotta meg. Ez azonban nemcsak a magyar királyok, hanem más országok uralkodói esetében is így volt. Angliában a Hannoveri dinasztíából származó I. és II. György királyok nem tudtak angolul. A középkorban pedig ennek a királyi udvarnak a társalgási nyelve 1066-tól Hódító Vilmos uralomrajutásától a Lancasteri dinasztia trónra jutásáig a XV. század elején a francia volt.